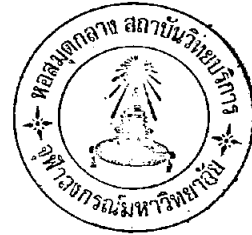


บทที่ ๓

ความสุขในพุทธปรัชญา



๓.๑ ความสุขในทรรศนะของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ได้ให้ความหมายของความสุขไว้สองนัยด้วยกัน นัยแรก ความสุขหมายถึง สภาพที่ทนได้ง่าย ตรงข้ามกับความทุกข์ ซึ่งหมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก<sup>๑</sup> ความสุขกับความทุกข์ เป็นของคู่กัน เพราะต่างก็เป็นเวทนาอย่างหนึ่งในเวทนา ๓ และเวทนา ๕<sup>๒</sup> เมื่อความสุขเป็น เวทนา ดังนั้นความสุขจึงเป็นส่วนหนึ่งของขันธ ๕<sup>๓</sup> และเมื่อเป็นขันธ ๕ ความสุขจึงตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติดีหรือกฎไตรลักษณ์ อันหมายถึงลักษณะ ๓ ประการแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ลักษณะ ๓ ประการดังกล่าวนี้ได้แก่ อนิจจตา - ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา - ความเป็นทุกข์ และ

<sup>๑</sup>พระราชารมณี(ประยูรต์ ปยุตโต), ทจนานุกรมพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒๐.

<sup>๒</sup>สุด. สัง. สฟ. ๑๘/๔๓๒-๔๓๓/๒๖๕-๒๖๖.

- เวทนา ๓ ได้แก่ ๑ สุขเวทนา - ความรู้สึกสุขสบายทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม  
๒ ทุกขเวทนา - ความรู้สึกทุกข์ไม่สบายทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม  
๓ อทุกขมสุขเวทนา - ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ ทุกข์ก็ไม่ใช่
- เวทนา ๕ ได้แก่ ๑ สุขินทรีย์ - ความสุขความสบายทางกาย  
๒ ทุกขินทรีย์ - ความทุกข์ ความไม่สบาย เจ็บปวดทางกาย  
๓ โสมนัสสินทรีย์ - ความแค้นขื่น สบายใจ สุขใจ  
๔ โทมนัสสินทรีย์ - ความเสียใจ ทุกข์ใจ  
๕ อุเบกขินทรีย์ - ความรู้สึกเฉย ๆ

<sup>๓</sup>สุด. สัง. ข. ๑๗/๔๕/๕๑., ขันธ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

อนัตตตา - ความเป็นของไม่ใช่ตน นี้เป็นความหมายของความสุขในนัยที่หนึ่ง

นัยที่สองความสุขหมายถึง ภาวะที่ลึกลับเลสทั้งปวง / ภาวะที่ปราศจากสิ่งผิด พุทธจริยศาสตร์เรียกความสุขชนิดนี้ว่านิพพาน<sup>๑</sup> และถือว่าเป็นสิ่ง ดีสูงสุด (Summum bonum) ของมนุษย์

เนื่องจากปัญหาเรื่องทุกข์ เป็นปัญหาสำคัญในพุทธจริยศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากคำสอนเรื่อง อริยสัจ ๔<sup>๑</sup> ซึ่ง เริ่มต้นด้วยทุกข์ พุทธจริยศาสตร์จึงสอนวิธีดับทุกข์ เพื่อเข้าถึงความสุข อย่างไรก็ตาม ความสุขนั้นมีหลายระดับ เริ่มจากระดับต่ำสุด ได้แก่ กามสุข แล้วประติขึ้นไปตามลำดับ จนถึงระดับสูงสุดซึ่งได้แก่นิพพานสุข

### ๓.๒ ประเภทของความสุข

ในพระสูตรต้นตปิฎก พระพุทธเจ้าทรงจำแนกความสุขไว้หลายแบบ หลายประการ เช่น ทรงจำแนกเป็นสุข ๒ สุข ๓ สุข ๔ สุข ๑๐ เป็นต้น ดังจะได้กล่าวถึงความสุขแต่ละแบบโดยสังเขปดังนี้

ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต สุขวรรค ตั้งแต่ข้อ ๓๐๔-๓๒๑<sup>๒</sup> พระพุทธเจ้าทรงจำแนกสุข ๒ ไว้อย่างกว้าง ๆ มีนัยต่าง ๆ กัน ๑๓ หัวข้อดังนี้

<sup>๑</sup> สุต. สัง. ม. ๑๔/๑๖๖๕-๔๗๗ ; อริยสัจ ๔ ได้แก่

๑ ทุกข์ - ความทุกข์

๒ ทุกขสมุทัย - เหตุเกิดแห่งทุกข์

๓ ทุกขนิโรธ - ความดับทุกข์

๔ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา - ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์

<sup>๒</sup> สุต. อัง. ทุก. ๒๐/๓๐๔-๓๒๑/๔๐-๕๑.

- ๑ สุขของคฤหัสถ์ สุขเกิดแต่บรรพชา
- ๒ กามสุข เนกขัมมสุข
- ๓ สุขเจ้ากิเลส สุขไม่เจ้ากิเลส
- ๔ สุขมีอาสวะ สุขไม่มีอาสวะ
- ๕ สุขอิงอาภิส สุขไม่อิงอาภิส
- ๖ สุขของปุถุชน สุขของพระอริยเจ้า
- ๗ กายิกสุข(สุขทางกาย) เจตสิกสุข(สุขทางจิต)
- ๘ สุขเกิดแต่ถนามีปีติ สุขเกิดแต่ถนไม่มีปีติ
- ๙ สุขเกิดแต่ความยินดี สุขเกิดแต่ความวางเฉย
- ๑๐ สุขที่ถึงสมาธิ สุขที่ไม่ถึงสมาธิ
- ๑๑ สุขเกิดแต่ถนามีปีติ เป็นอารมณ์ สุขเกิดแต่ถนไม่มีปีติ เป็นอารมณ์
- ๑๒ สุขที่มีความยินดีเป็นอารมณ์ สุขที่ไม่มีความยินดีเป็นอารมณ์
- ๑๓ สุขที่มีรูปเป็นอารมณ์ สุขที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์

ข้อที่น่าสังเกตรวมทั้งข้อ ข้อ ๑-๗ กับข้อ ๘ และข้อ ๑๒ ทำนแบ่งเป็นสองคล้าย ๆ กัน คือ สุขของคฤหัสถ์ และสุขที่เกิดจากการบรรพชา หรือสุขเกิดจากการอบรมจิต ส่วนข้อ ๘, ข้อ ๑๐, ข้อ ๑๑ และ ข้อ ๑๓ เป็นความสุขที่เกิดจากการอบรมจิต ยังมีการแบ่งออกไปเป็นระดับที่สูงต่ำ แตกต่างกันอีกด้วย

ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐ สุขสูตร ข้อ ๒๕๔<sup>๑</sup> ทรงแสดงสุข ๓ ประการ อันเป็นที่ปรารถนาของบัณฑิต

๑. ความสรรเสริญ
๒. การได้โลกทรัพย์เครื่องปลื้มใจ
๓. ความบันเทิงในสวรรค์ ในโลกหน้า

<sup>๑</sup> สุต. ข. ข. ๒๕/๒๕๔/๒๖๐.

ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต อันนนาถสูตร ข้อ ๖๒<sup>๑</sup> ทรงแสดงสุขของภคฤหัสถ์ ๔ ประการ แก่ อนาถปิณฑิกเศรษฐี สุข ๔ ประการนั้นได้แก่

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์
๒. สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโลก
๓. สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้
๔. สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ

ในอังคุตตรนิกาย นวกนิบาต นิพพานสูตร ข้อ ๒๓๘<sup>๒</sup> พระสารีบุตรได้แสดงสุข ๑๐ แก่ พระอุทเทย โดยเริ่มจากกามสุข อันเป็นสุขระดับต่ำสุด แล้วค่อย ๆ ประณีตสูงขึ้นไปตามลำดับจน ถึงสุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ เรียงลำดับดังนี้

๑. กามสุข
๒. สุขในรูปฌานที่ ๑ (ปฐมฌาน)
๓. สุขในรูปฌานที่ ๒ (ทุติยฌาน)
๔. สุขในรูปฌานที่ ๓ (ตติยฌาน)
๕. สุขในรูปฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน)
๖. สุขในอรุฌานที่ ๑ (อากาสาณัญจายตนฌาน)
๗. สุขในอรุฌานที่ ๒ (วิญญาณัญจายตนฌาน)
๘. สุขในอรุฌานที่ ๓ (อาภิกขัญจายตนฌาน)
๙. สุขในอรุฌานที่ ๔ (เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน)
๑๐. สุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ

การแบ่งอีกแบบหนึ่งซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสามารถครอบคลุมความสุขได้ทุกแบบ ทุกประการ ที่กล่าวมาข้างต้นคือ การแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ โลกีย์สุข กับโลกุตตรสุข<sup>๓</sup>

<sup>๑</sup> สุต. ชัง. จตุกก. ๒๑/๖๒/๗๔.

<sup>๒</sup> สุต. ชัง. นวก. ๒๓/๒๓๘/๓๘๓-๓๘๖.

<sup>๓</sup> สุต. ชัง. จตุกก. ๒๑/๖/๒.

ในบาลีอรรถกถา ชังคุดตริกกาย ชื่อ มโนรณุปริธิ เรียกโลกียสุขว่า อุปธิสุข และอธิบายว่า อุปธิสุขคือ เตญจิกสุข และนิรุปธิสุขคือ โลกุตตรสุข<sup>๑</sup>

คำว่า อุปธิ แปลตามศัพท์ว่า เป็นที่ตั้งของความทุกข์ ความหมายของ อุปธิ มี ๔ นัยคือ<sup>๒</sup>

- ๑ อุปธิ หมายถึง ชั้นธ ๕
- ๒ อุปธิ หมายถึง กิเลส
- ๓ อุปธิ หมายถึง อภิสังขาร
- ๔ อุปธิ หมายถึง กามคุณ ๕

ดังนั้น อุปธิสุข จึงหมายถึง ความสุขที่เนื่องด้วยอุปธิ คือความสุขที่เกี่ยวข้องกับชั้นธ ๕ หรือเกี่ยวข้องกับกิเลส หรือเกี่ยวข้องกับอภิสังขาร<sup>๓</sup> หรือเกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ ซึ่งทั้ง ๔ อย่างนี้ไม่ว่าจะเป็น ชั้นธ ๕ ก็ดี กิเลสก็ดี อภิสังขารก็ดี หรือกามคุณ ๕ ก็ดี ล้วนประมวลลงในความทุกข์ได้ทั้งสิ้น

อุปธิสุขคือ เตญจิกสุข เตญจิกสุข แปลว่า สุขในภุมิ ๓ ได้แก่ สุขที่เป็นโลกียะเพราะอยู่ในระดับไตรภุมิชั้นมี กามาวจรภุมิ รูปาวจรภุมิ และอรุปาวจรภุมิ ความสุขในภุมิทั้ง ๓ ดังกล่าวจึงเรียกว่า โลกียสุข

ในการวิจัยนี้ จะเลือกอธิบายความสุขของพุทธปรัชญา ในหัวข้อว่าด้วยโลกียสุข และโลกุตตรสุข ต่อไปโดยลำดับ

### ๓.๒.๑ โลกียสุข

โลกียสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลกียธรรม หมายถึงความสุขอันเป็นวิสัยของโลก

<sup>๑</sup>อง. อ. ๒/๖๕.

<sup>๒</sup>อง. อ. ๑/๓๘.

<sup>๓</sup>อภิสังขารคือ สฬายทัฬฺงนฺเต๓ ประการ คือ

บุญญารภิสังขาร - อภิสังขารที่เป็นบุญ อบุญญารภิสังขาร - อภิสังขารที่เป็นบาป และอานัญชารภิสังขาร - อภิสังขารที่เป็นอเนชชา

สุขที่ยิ่งอาศัยโลก หรือเกี่ยวเนื่องในโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวข้องกับภพและภูมิ ภพในที่นี้หมายถึงถึง แคนธันเป็นที่เกิดของสัตว์ ซึ่งจำแนกโดยภูมิ มี ๓ ภพ คือ กามภพ รูปภพ และ อรูปภพ<sup>๑</sup>

(๑) กามภพ หมายถึง ภพอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ ผู้เสพกาม ที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ กามภพ ได้แก่ กามาวจรภูมิ ๑๑ ภูมิ เรียงตามลำดับดังนี้

๑ นิรยะ - นรก เป็นภูมิที่ปราศจากความสุขสบาย สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในภูมิดังกล่าวเรียกว่า สัตว์นรก สัตว์นรกเหล่านี้ต้องเสวยทุกข์เวทนาอันแสนสาหัส หาความสุขสบายมิได้เลย

๒ ตีรจฉานโยนิ - กำเนิดตีรจฉาน เป็นภูมิของสัตว์ที่ไม่มีที่อยู่โดยเฉพาะ ตีรจฉานมี ๒ ชนิด คือ ชนิดที่เห็นได้ด้วยตา และชนิดที่ไม่เห็นได้ด้วยตา กล่าวคือ ตีรจฉานมีทั้งที่เป็นสัตว์ใหญ่โตก็มี ที่เล็กจนมองไม่เห็นก็มี ตีรจฉานทั้ง ๒ ชนิดนี้ จำแนกโดย ขา เป็น ๔ จำพวกคือ<sup>๒</sup>

- ก. พวกที่ไม่มีขา ได้แก่ ฐ ปลา ไล่เหือน เป็นต้น
- ข. พวกมีสองขา ได้แก่ นก และ ไก่ เป็นต้น
- ค. พวกมี ๔ ขา ได้แก่ วัว ควาย เป็นต้น
- ง. พวกที่มีขามาก ได้แก่ ตะขาบ กิ้งกือ เป็นต้น

บรรดาตีรจฉานที่ได้กล่าวมานี้แตกต่างกันโดยที่อาศัยคือ บางพวกอาศัยอยู่บนบก บางพวกอาศัยอยู่ในน้ำ พวกอาศัยอยู่ในน้ำมีมากกว่าพวกที่อาศัยอยู่บนบก

๓ ปิตติวิสัย - แคนเปรต คือที่อยู่ที่เกิดแห่งเปรตทั้งหลาย โดยปกติแล้วเปรตทั้งหลายย่อมไม่มีที่อาศัยอยู่โดยเฉพาะ แต่จะกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป ตามป่า ตามภูเขา เหว เกาะ

<sup>๑</sup> สุต. ม. มุ. ๑๒/๔๔๘/๔๔๔.

<sup>๒</sup> พระสังฆมณฑลชวตตวิสัย, ธรรมจักร, ปริวิตถุชิตติกะ มหาอภิธรรมสังคหฎีกา, ปริเฉท ๔ เล่ม ๑ (กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๕๐.

ทะเล มหาสมุทร ป่าช้า เป็นต้น เปรตมี ๔ ประเภทคือ<sup>๑</sup>

อื่นให้

ก. ปรัชตตูปยวิกรเปเรต คือเปรตที่มีการเลี้ยงชีวิตอยู่ โดยอาศัยอาหารที่ผู้

ข. ขุปปิपालิกเปเรต คือเปรตที่ถูกเบียดเบียนด้วยการทิวข้าว ทิวน้ำ

ค. นิชฌามศีลสิกเปเรต คือเปรตที่ถูกไฟเผาให้เร่าร้อนอยู่เสมอ

ง. กาลกัญจิกเปเรต เป็นชื่อของอสุราที่เป็นเปรต

๔ อสุรกาย - พวกอสุรหรืออสุระ ได้แก่ สัตว์ที่ปราศจากความรุ่งโรจน์

ความเป็นอิสระ และความสนุกรื่นเริง อสุระมี ๓ ประเภท คือ<sup>๒</sup>

ก. เทวอสุรา ได้แก่ เทวดาที่เรียกว่า อสุระ

ข. เปตติอสุรา ได้แก่ เปรตที่เรียกว่า อสุระ

ค. นิรยอสุรา ได้แก่ สัตว์นรกที่เรียกว่า อสุระ

ทั้ง ๔ ภูมิที่กล่าวมานี้เรียกว่า อบายภูมิ เป็นภูมิที่ปราศจากความเจริญ สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในอบายภูมินี้ไม่มีโอกาสประกอบกุศลกรรม อบายภูมิทั้ง ๔ นี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุกคติภูมิ เนื่องจากพุทธปรัชญาเชื่อในกฎแห่งกรรม เพราะฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายที่จะมาเกิดในทุกคติภูมิจึงขึ้นอยู่กับ อกุศลกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ๆ สัตว์ที่ทำอกุศลกรรมไว้มากก็จะไปเกิดในทุกคติภูมิชั้นต่ำสุดซึ่งได้แก่ นรก ทุกคติภูมิชั้นสูงสุดคืออสุรกาย

๕ มนุษย์ - ชาวมนุษย์

๖ จาตุมหาราชิกา คือสวรรค์ชั้นที่ท้าวมหาราช ๔ ปกครอง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้แก่ ท้าวธตรัฐะ ท้าววิรุฬหกะ ท้าววิรูปักษ์ะ และท้าวภูเวระหรือเวสสุวรรณ บรรดาเทวดาทั้ง

<sup>๑</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

<sup>๒</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.



หลายที่อยู่ในชั้นจาทุมหาราชิกา นี้ เป็นบริวารอยู่ภายใต้อำนาจของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นี้

๗ ดาวดึงส์ คือแดนแห่งเทพ ๓๓ มี ท้าวสักกะ (พระอินทร์) เป็นใหญ่

๘ ยามา คือแดนแห่งเทพเจ้าผู้ปราศจากความทุกข์ ปราศจากความลำบาก และมีความสุขที่เป็นทิพย์

๙ ดุสิต คือแดนแห่งเทพผู้เฝ้าอิมด้วยสิริสมบัติของตน เทวดาทั้งหลายในภูมินี้ มีความยินดีและแช่มช้อยู่เป็นนิจ

๑๐ นิมมานรดี คือแดนแห่งเทพผู้ยินดีในการ เนมิต เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในภูมินี้ ย่อม เนมิตกามคุณทั้ง ๕ ขึ้นตามความพอใจของตนเอง แล้วมีความยินดีเพลิดเพลินในอารมณ์ เหล่านั้น

๑๑ ปรนิมมิตวสวัตตี คือแดนแห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่น เนมิต ให้ เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในภูมินี้ ย่อม เสวยกามคุณ ๕ ที่เทวดาองค์อื่นรู้ความต้องการของตนแล้ว เนมิต ให้

ภูมิที่ ๔ ถึงภูมิที่ ๑๑ นี้ เรียกว่า กามสุคติภูมิ ผู้ที่จะเกิดในกามสุคติภูมิได้นั้นต้องเป็น ไปด้วยอำนาจของท่าน ศิล ภาวนา อันเป็นมหากุศลที่บุคคลได้สร้างสมไว้แล้วในชาติก่อน ๆ

กามาวจรภูมิทั้ง ๑๑ นี้ เมื่อเอาความสุขมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง จะเห็นได้ว่าในแต่ละ ภูมิ จะมีขีดขั้นของความสุกมากน้อยลดหลั่นกันลงไป ภูมิที่มีความสุขมากที่สุดได้แก่ ปรนิมมิตว สวตตี รองลงมาคือ นิมมานรดี และลดหลั่นลงไปเรื่อย ๆ จนถึงมนุษย์ ส่วนอบายภูมิ ๔ นั้น นอกจากจะปราศจากความสุขแล้ว สัตว์ที่เกิดในอบายภูมิดังกล่าวยังต้องทนทุกข์ทรมานอีกด้วย ภูมิที่มีความทุกข์มากที่สุดคือ นรก รองลงมาคือ สัตว์วิเศษ ขลุ่ยกาบ และ สัตว์ต่าง ตามลำดับ

(๒) รูปภพ ได้แก่ รูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้น อันเป็นที่อยู่ของบรรดาพรหมทั้งหลาย สำหรับ ผู้ที่ได้ชื่อว่าพรหมนั้น ย่อมมีความเจริญได้ทั้งทางโลกและทางธรรม ความเจริญทางโลกของพรหม นั้นคือ การมีอายุยืนนาน มีผิวพรรณผ่องใสงดงาม มีความสุขอันประณีต มีกำลังร่างกายแข็งแรง มีริมาณอย่างวิจิตรงดงามเป็นที่อาศัย มีสวนดอกไม้เป็นที่หย่อนอารมณ์ มีบริวารตามสมควร สิ่งที่เป็นสมบัติของพรหมเหล่านี้ ย่อมประเสริฐพิเศษกว่าพวกเทวดาชั้นกามาวจรทั้งหลาย ส่วนความ เจริญในทางธรรมของพรหมคือ การมีศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ฉาน สมาบัติ อภิญญา และ พรหม วิหารธรรม เป็นต้น



รูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้นนี้ แบ่งเป็น ปฐมฌานภูมิ ๓ ทุติฌานภูมิ ๓ ทตติยฌานภูมิ ๓ และจตุตถฌานภูมิ ๗ เรียงลำดับดังนี้

- ๑ พรหมปารีสัชชา คือพรหมที่เป็นบริวารคอยรับใช้พรหมที่เป็นหัวหน้า
- ๒ พรหมบุโรหิตา คือพรหมที่เป็นที่ปรึกษาของพรหมที่เป็นหัวหน้า
- ๓ มหาพรหมมา คือพรหมที่เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า
- ๔ ปริตตภา คือพรหมที่มีรัศมีน้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน
- ๕ ชัปมาณาภา คือพรหมที่มีรัศมีหาประมาณมิได้
- ๖ อาภัสสรา คือพรหมที่มีรัศมีแผ่สร้านไปทั่วร่างกาย
- ๗ ปริตตสุภา คือพรหมที่มีรัศมีสวยงาม แต่น้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน
- ๘ ชัปมาตสุภา คือพรหมที่มีรัศมีสวยงามหาประมาณมิได้
- ๙ สุภกิดหา คือพรหมที่มีรัศมีสวยงามตลอดไปทั่วร่างกาย
- ๑๐ เวหิผลา คือพรหมที่มีผลไพบูลย์
- ๑๑ อตัญญูสีหะวี คือพรหมที่ไม่มีนามชั้น มีแต่รูปชั้นอย่างเดียว

สุทธาวาสภูมิ ๔ เป็นภูมิที่อยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ทั้งหลายผู้มี  
ความบริสุทธิ์เท่านั้น ส่วนบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้นั้นแม้ว่าจะได้จตุตถฌานก็ตาม จะไปบังเกิดในภูมิ  
นี้ไม่ได้

๑๒ อวิหา คือพรหมที่ไม่เสื่อมถอยจากสมบัติของตน หมายถึงไม่จุติเสียก่อนที่จะ  
ครบกำหนดอายุ

๑๓ อตีปปา คือพรหมที่ไม่มีความเดือดร้อนใจ  
๑๔ สุทัสสา คือพรหมที่ผู้อื่นพึงเห็นได้โดยความเป็นสุข ทั้งนี้เพราะพรหมที่อยู่ใน  
สุทัสสาภูมินี้ร่างกายสวยงามมาก ฉะนั้นผู้ใดได้เห็นแล้วย่อมเกิดความสุขใจ

๑๕ สุทัสสี คือพรหมที่แลเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้โดยความสะดวก

๑๖ อกนิฏฐา คือพรหมที่ไม่มีความด้อย หรือความเล็กน้อย กล่าวคือ ทิพยสมบัติ  
และความสุขที่มีประมาณน้อยไม่มีแก่พรหมเหล่านี้

รูปาวจรภูมิทั้ง ๑๖ ภูมินี้ ภูมิที่ ๑-๓ จัดอยู่ในปฐมฌานภูมิ ภูมิที่ ๔-๖ จัดอยู่ในทุติยฌานภูมิ ภูมิที่ ๗-๘ จัดอยู่ในตติยฌานภูมิ ภูมิที่ ๑๐-๑๑ และสุทธาวาสภูมิ ๕ จัดอยู่ในจตุตถฌานภูมิ ส่วนพรหมที่เกิดในรูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้นนี้เรียกว่า รูปพรหม เป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป ยังปราศจากรูปธรรมเป็นอารมณ์ ความสุขในชั้นรูปพรหม เป็นความสุขที่ประณีตกว่ากามสุข พ้นจากระดับกามสุขขึ้นมา ความสุขในระดับนี้จึงไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ แต่เป็นความสุขที่เกิดจากการเจริญรูปฌาน

อย่างไรก็ตาม ความสุขในระดับนี้ยังคงมีขีดชั้นต่างกัน กล่าวคือ ในแต่ละชั้นความสุขจะมากน้อยลดหลั่นกันลงไป ชั้นที่มีความสุขมากที่สุดคือ ชั้นนอกนิฏฐา แล้วค่อย ๆ ลดหลั่นลงไปจนถึงชั้นต่ำสุดของรูปาวจรภูมิคือ ชั้นพรหมปาริสาชชา การที่ยึดว่าชั้นนอกนิฏฐา เป็นชั้นที่มีความสุขมากที่สุด ในบรรดารูปาวจรภูมิทั้ง ๑๖ ชั้น เพราะพรหมที่เกิดในชั้นนอกนิฏฐานี้เป็นพรหมที่มีคุณสมบัติยิ่งกว่ารูปพรหมทั้งหมด โดยปกติแล้วพรหมที่เกิดในสุทธาวาสภูมิคือ อวิหา อดับปา สุทิสสาและสุทิสสิเหล่านี้ เมื่อยังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จะต้องไปเกิดในภูมิเบื้องบนในชั้นสุทธาวาสนั้นขึ้นไปตามสมควร แต่จะไม่เกิดซ้ำภูมิหรือไม่เกิดในภูมิที่ต่ำกว่า ส่วนนอกนิฏฐานี้ย่อมไม่ไปเกิดในภูมิอื่นอีกเลย จะต้องปรินิพพานอยู่ในนอกนิฏฐาภูมินี้ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าพรหมที่อยู่ในชั้นนอกนิฏฐาภูมินี้มีศีลคุณ สมาธิคุณ และปัญญาคุณ ยิ่งกว่ารูปพรหมทั้งหมด

(๓) อรูปภาพ ได้แก่ รูปาวจรภูมิ ๔ เป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป เรียกว่าชั้นอรูปพรหม ได้แก่

- ๑ อากาสาณัญจายตนภูมิ คือภูมิเป็นที่ตั้งของอากาสาณัญจายตนฌาน เป็นชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด
- ๒ วิญญานัญจายตนภูมิ คือภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญานัญจายตนฌาน เป็นชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญานไม่มีที่สุด
- ๓ อากิญจัญญายตนภูมิ คือภูมิเป็นที่ตั้งของอากิญจัญญายตนฌาน เป็นชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร
- ๔ เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ คือภูมิเป็นที่ตั้งของเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เป็นชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาไม่ใช่ว่า ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

พรหมที่เกิดในอรุปาวจรภูมิทั้ง ๔ นี้ เรียกว่า อรุปพรหม คือเป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่  
นามชั้น ๔ เกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างกันนับตั้งแต่ปฏิสนธิ เป็นต้นมา ความสุขในชั้นอรุปพรหม  
นี้ เป็นความสุขที่เกิดจากการเจริญอรุปฌาน ซึ่งประณีตกว่าความสุขในระดับรูปฌาน

ทั้งกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรุปาวจรภูมิ ทั้งสามนี้รวมเรียกว่า โลกียภูมิ ความ  
สุขในโลกียภูมิจึงจัดอยู่ในความสุขประเภทโลกียสุข

### ๓.๒.๒ โลกุตตรสุข

โลกุตตรสุข คือสุขที่เนื่องด้วยโลกุตตรธรรม หมายถึงความสุขที่สูงกว่าโลกีย  
สุข และโลกียภูมิ ๓ ข้างต้น เป็นสภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด จึงเป็น ภาวะที่สมบูรณ์ที่  
สุดเพราะไม่ต้องอาศัยปัจจัยปรุงแต่ง พุทธจริยศาสตร์เรียกความสุขประเภทนี้ว่า นิพพานสุข และถือ  
เป็นความสุขระดับสูงสุดของมนุษย์ ดังมีพุทธภาษิตรับรองว่า "นิพพานัง ปรม สุขัง นิพพานัง เป็นสุข  
อย่างยิ่ง"<sup>๑</sup>

ข้อที่ควรทำความเข้าใจในที่นี้คือ นิพพานที่จัดเป็นโลกุตตรสุขนั้น ในที่นี้หมายถึงนิพพาน  
๒ ประการ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน (ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ) กับ อนุปาทิเสสนิพพาน  
(ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ)<sup>๒</sup> เท่านั้น มิได้หมายรวมถึงตึงกนิพพาน(นิพพานชั่วคราว)  
เพราะตึงกนิพพานจัดอยู่ในประเภทโลกียสุข

สำหรับประเด็นปัญหาที่ว่านิพพานเป็นสุขอย่างไรนั้น ในพระสูตรก็ได้มีผู้ถามปัญหานี้  
เช่นกัน ดังปรากฏในชังกุตตรนิกาย นวกนิบาต นิพพานสูตร ข้อ ๒๓๘ ว่า พระสารีบุตรได้กล่าวว่า  
กับภิกษุทั้งหลายว่า นิพพานนี้เป็นสุข พระอุทายิได้แย้งพระสารีบุตรว่า นิพพานไม่มีเวทนาจะเป็น  
สุขได้อย่างไร ในการอธิบายให้พระอุทายิฟังนั้น พระสารีบุตรท่านได้ยกเอาสุข ๑๐ มาอธิบาย  
ดังต่อไปนี้

<sup>๑</sup> สุต. ขุ. ๖. ๒๔/๒๔/๓๕.

<sup>๒</sup> สุต. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๒๒/๒๓๑-๒๓๒.



อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนิวาสัญญาในสัญญาตนถาวร ฯลฯ ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วย  
 วิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการ อันสหรัคตด้วยอาภิกขัญญาตนะ ย่อมพึงชาน ขอนั้น  
 เป็นอาหารของเธอ เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อ  
 เบียดเบียนฉันใด สัญญามนสิการอันสหรัคตด้วย อาภิกขัญญาตนะ ย่อมพึงชานแก่ภิกษุ  
 นั้น ขอนั้นเป็นอาหารของเธอ ฉะนั้น เหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสเรียก  
 อาหารนั้นว่าเป็นความทุกข์ อุกโรอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้  
 โดยปริยาย แม่นี่

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนิวาสัญญาเวทียัตนิโรธ เพราะล่วง นิวาสัญญาในสัญญาตน  
 ถาวรโดยประการทั้งปวง อาสวะทั้งหลายของเธอสิ้นรอบแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา  
 อุกโรอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยาย แม่นี่ ฯ

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระสารีบุตรท่านมิได้อธิบายตรง ๆ  
 ว่านิพพานเป็นสุขอย่างไร แต่ท่านได้นำเอาสุข ๑๐ มาเปรียบเทียบ แล้วให้ผู้ฟังอนุมานเอา  
 เองว่า นิพพานเป็นสุขอย่างไร ข้อความทั้งหมดนี้สรุปความได้ว่า กามสุขก็ดี สุขในรูปถาวร และ  
 อรูปถาวรก็ดี แม้จะถือว่าเป็นความสุข แต่ก็ยังเป็นความสุขชนิดที่ยังมีอาหาร (ความยึดอัด ความ  
 ไม่ปลอดโปร่ง ความถูกรบกวน มีอะไรมารบกวนอยู่ ปะปนอยู่) กล่าวคือแม้จะมีความสุข แต่ก็  
 ยังมีความรู้สึกชั้นนั้น ความคิดชั้นนั้น (สัญญามนสิการ) เข้ามารบกวนอยู่ ถอนที่ว่า เป็นสุขจึงยัง  
 มีความทุกข์ปะปนอยู่ นิพพานเป็นสุขเพราะไม่มีสิ่งเหล่านี้รบกวน เปรียบได้กับคนมีโรครู้ว่า การ  
 มีโรคเป็นทุกข์อย่างไร คนที่ปราศจากโรคก็ย่อมรู้ว่า การปราศจากโรคมีสุขอย่างไร ฉะนั้น  
 นิพพานจึงเปรียบได้กับสภาวะของคนที่ไม่ปราศจากโรคโดยสิ้นเชิง ย่อมไม่ถูกเบียดเบียนด้วยความ  
 ทุกข์อันเกิดจากการมีโรค จึงเป็นสภาวะที่สมบูรณ์ในตัวเอง

ส่วนข้อสุดท้ายคือ สุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ นั้น เป็นความสุขที่ไม่มีอะไรมารบ  
 กวนแล้ว นิพพานจึงเป็นสุขคล้ายกับสุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ สุขในนิพพานเป็นอย่างไรให้  
 อนุมานเอาจากสุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า สุขในนิพพานเหมือนกับ  
 สุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติในทุกแง่ หากเหมือนเพียงแง่หนึ่งเท่านั้น สุขในนิพพานจึงเป็น  
 ความสุขระดับสูงสุดและถือ เป็นสิ่งดีสูงสุดของมนุษย์



### ๓.๓ ขั้นหรือระดับของความสุข

ในหัวข้อที่แล้วได้แบ่งความสุขอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น ๒ ประเภท คือ โลกีย์สุข และโลกุตตรสุข ความสุขทั้งสองประเภทนี้ แต่ละประเภท ก็ยังมีขั้นหรือระดับที่แตกต่างกันออกไปอีก ระดับของความสุขในที่นี่จะแบ่งออกเป็น ๕ ระดับ คือ กามสุข สุขในรูปฌาน ๔ สุขในอรุฌาน ๔ สุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ และสุขในนิพพาน

กามสุข สุขในรูปฌาน ๔ และสุขในอรุฌาน ๔ จัดอยู่ในประเภทโลกีย์สุข ส่วนสุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ และสุขในนิพพานจัดอยู่ในประเภทโลกุตตรสุข

อย่างไรก็ตาม สุขในรูปฌาน ๔ และสุขในอรุฌาน ๔ ซึ่งรวมเรียกว่าฌานสุขนั้น อาจเป็นได้ทั้งโลกีย์สุข และโลกุตตรสุข ทั้งนี้เพราะฌานเป็นเจตสิก(สิ่งที่มีลักษณะประกอบจิต) เมื่อจิตของบุคคลเป็นโลกีย์ะ ฌานก็เป็นโลกีย์ฌาน ความสุขที่ได้จากฌานจึงเป็นโลกีย์สุข แต่ถ้าจิตของบุคคลเป็นโลกุตตระ ฌานก็เป็นโลกุตตรฌาน ความสุขที่ได้จากฌานก็เป็นโลกุตตรสุข โลกีย์ฌานเป็นฌานของบุุคคล เมื่อได้แล้วก็อาจเสื่อมได้ ส่วนโลกุตตรฌานเป็นฌานของอริยบุคคล ได้แล้วไม่เสื่อม ลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงความสุขในแต่ละระดับ ดังนี้

#### ๓.๓.๑ กามสุข

คำว่ากาม แปลว่า ความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา สิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา กามมี ๒ อย่างคือ วัตถุกาม และกิเลสกาม ในพระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส ข้อ ๒ อธิบายความหมายของวัตถุกาม และกิเลสกามไว้ดังนี้

วัตถุกามเป็นใจน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาส แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นาค ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แล แวนแควน ขนบท กองพลรบ ทาส และวัตถุ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าวัตถุกาม ฯลฯ

กิเลสกามเป็นใจน ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจ คือความคำริ ความกำหนัดมาก ความคำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลีน คือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความสนุนหาในกาม ความเร็วร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห่วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกันกางคือกามฉันทะ ฯลฯ กามเหล่านี้เรียกวากิเลสกาม

ดังนั้น กามสุขจึงหมายถึงความสุขที่เนื่องด้วยกาม หรือความสุขที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ความสุขที่เกิดขึ้นเพราะ

อาศัยกามคุณ ๕ นี้เรียกว่ากามสุข<sup>๑</sup> ภพของสัตว์ผู้ยังเสวยกามสุข เรียกว่ากามภพ อันได้แก่  
 อาย ๔ มนุษย์โลก ๑ และกามาวจรสวรรค์ ๖ ที่กล่าวมาแล้ว ความสุขของปุถุชนส่วนใหญ่จะ  
 เป็นความสุขระดับกามสุข ที่กล่าวว่าส่วนใหญ่เพราะยังมีปุถุชนบางคน ที่มีความสุขระดับสูงกว่า  
 กามสุข เช่น บุคคลที่เจริญญาณ และได้รับความสุขในระดับฌานสุข สุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการก็  
 จัดอยู่ในระดับกามสุข อริยบุคคลเช่น พระโสดาบันและพระสกทาคามี ยังคงได้รับผลอยู่ในระดับ  
 กามสุขด้วย ตามความเข้าใจของคนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่า ความสุขระดับสวรรค์ เป็นสิ่งดีสูง  
 สุดที่มนุษย์พึงปรารถนา แต่ความจริงแล้ว ความสุขระดับสวรรค์เป็นความสุขระดับกามสุขเท่านั้น  
 พระพุทธเจ้าทรงแสดงกามสุขว่าเป็นสุข เพราะปุถุชนเป็นสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสตัณหา ย่อมต้อง  
 การความสุขระดับนี้ ส่วนผู้มุ่งความสุขในระดับสูงกว่านี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษของกามให้  
 รู้แจ้ง เพื่อให้เกิดความเชื่อหน่าย ไม่หลงติด จนไม่คิดแสวงหาความสุขในระดับสูงขึ้นไป ใน  
 ชคศริสาณสูตรคณิศร ตั้งแต่ข้อ ๗๖๔-๗๖๖ ปรากฏว่าได้ทรงแสดงโทษของกามไว้ดังต่อไปนี้

กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก บุคคลผู้มีปัญญาเห็นว่า  
 กามนี้เป็นดังผี ดังนี้แล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉะนั้น<sup>๒</sup>  
 อุกฤษฏีกุทัณฑ์หลาย สุขโสมนัสใด อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้เกิดขึ้น สุขโสมนัสนั้นแล  
 เรากล่าวว่ากามสุข กามสุขนี้น้อย กามสุขนี้เลว กามสุขนี้ลามก กามสุขนี้ให้เกิดทุกข์  
 เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย<sup>๓</sup>  
 คำว่ากามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก ความว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาค  
 ตรัสว่า มีความยินดีน้อยมีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก กามทั้งหลายพระผู้มี  
 พระภาคตรัสว่า เหมือนโครงกระดูก กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเหมือนขึ้น  
 เนื้อ... เหมือนคบเพลิง... เหมือนหลุมถ่านเพลิง ... เหมือนความฝัน ... เหมือน

<sup>๑</sup> สุต. ม. ม. ๑๒/๑๔๓/๑๓๔ ; สุต. ม. ม. ๑๓/๑๐๐/๔๗.

<sup>๒</sup> สุต. ม. ม. ๓๐/๗๖๔/๓๖๐.

<sup>๓</sup> สุต. ม. ม. ๓๐/๗๖๔/๓๖๑.



ของที่ยืมเขามา ... เหมือนผลไม้ ... เหมือนคาบและสุไฉไลเนื้อ ... เหมือนหอม  
และทล่าว ... เหมือนสีระงูเห่า มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก เพราะ  
ฉะนั้นจึงชื่อว่า กามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก ฯ

เมื่อแสดงให้เห็นโทษของกามสุขแล้ว ทรงเสนอความสุขที่ประณีตและน่าใคร่กว่ากาม  
สุข ได้แก่ สุขในรูปฌาน ๔ ดังต่อไปนี้

### ๓.๓.๒. สุขในรูปฌาน ๔

สุขในรูปฌาน ๔ หมายถึงความสุขที่เกิดขึ้นจากการเจริญรูปฌาน คือ ฌานที่มี  
รูปเป็นอารมณ์ เป็นความสุขที่ประณีตกว่ากามสุข สุขในรูปฌาน ๔ มี ๔ ระดับตามองค์ประกอบ  
ของฌานคือ ระดับปฐมฌาน ระดับทุติยฌาน ระดับตติยฌาน และระดับจตุตถฌาน<sup>๒</sup> องค์ประกอบ  
ของรูปฌานในแต่ละระดับมีดังนี้<sup>๓</sup>

๑) ปฐมฌาน มีองค์ประกอบ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา<sup>๔</sup>

๒) ทุติยฌาน มีองค์ประกอบ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

<sup>๑</sup> สุต. ขุ. ขุ. ๓๐/๗๖๖/๓๖๑.

<sup>๒</sup> นี้แบ่งตามนัยแห่งพระสูตรต้นตปิฎก ถ้าแบ่งตามนัยแห่งพระอภิธรรมปิฎกมี ๕ ระดับคือ  
เพิ่มระดับปฐมฌานอีก ๑ ระดับ

<sup>๓</sup> สุต. ม. ม. ๑๓/๑๐๑/๘๗-๘๘, สุต. สัง. สพ. ๑๘/๔๑๕-๔๑๘/๒๕๘-๒๕๙.

<sup>๔</sup> วิตก คือการยกอารมณ์กัมมัญฐานขึ้นสู่จิต

วิจารณ์ คือ การที่จิตพิจารณาอารมณ์ของกัมมัญฐาน

ปีติ คือ ความอิ่มใจต่ออารมณ์ของกัมมัญฐาน

สุข คือ ความสบายกาย สบายใจ เป็นสุขที่เกิดจากฌาน

เอกัคคตา คือ ความที่จิตมีอารมณ์เดียว คือ จิตจดจ่อกับอารมณ์กัมมัญฐานเพียงอย่าง

เดียว และตลอดเวลา

- ๓) ตติยฌาน มีองค์ประกอบ ๒ คือ สุข เอภักคตา  
 ๔) จตุตถฌาน มีองค์ประกอบ ๒ คือ อุเบกขา เอภักคตา

เป็นที่น่าสังเกตว่า วิตก วิจาร์ จะดับในทุติยฌาน ปีติดับในตติยฌาน และสุขดับใน  
 จตุตถฌาน ความสุขที่เกิดจากฌานในแต่ละระดับจะประณีตขึ้นตามลำดับ ดังนี้<sup>๑</sup>

- ๑) ปฐมฌาน เป็นสุขเกิดแต่วิเวก ประณีตกว่ากามสุข  
 ๒) ทุติยฌาน เป็นสุขเกิดแต่สมาธิ ประณีตกว่าสุขในปฐมฌาน  
 ๓) ตติยฌาน เป็นสุขเกิดแต่อุเบกขา ประณีตกว่าสุขในทุติยฌาน  
 ๔) จตุตถฌาน เป็นสุขเกิดแต่เอกขมมสุข<sup>๒</sup> ประณีตกว่าสุขในตติยฌาน

สำหรับจตุตถฌาน ความสุขที่เกิดจากความไม่ทุกข์ไม่สุข (เอกขมมสุข) นั้นหมายความว่า  
 เมื่อจิตอยู่ในลักษณะไม่ทุกข์ ไม่สุขแล้ว จึงเกิดความสุขขึ้นจากความไม่ทุกข์ไม่สุขนั้นอีกทีหนึ่ง

#### ๓.๓.๒ สุขในอรุปลาน ๔

สุขในอรุปลาน ๔ หมายถึง ความสุขที่เกิดจากการเจริญอรุปลานหรือฌานที่มี  
 อรูปเป็นอารมณ์ เป็นความสุขที่ประณีตกว่าสุขในระดับรูปฌาน สุขในอรุปลานมี ๔ ระดับ เช่น  
 เกี่ยวกับสุขในรูปฌานคือ<sup>๒</sup>

- ๑) อากาสาณัญจายตนฌาน คือ ฌานที่กำหนดอากาศเป็นอนันต์  
 ๒) วิญญาณัญจายตนฌาน คือ ฌานที่กำหนดวิญญาณเป็นอนันต์  
 ๓) อากิญจัญญายตนฌาน คือ ฌานที่กำหนดภาวะที่ไม่มีสิ่งใด ๆ

๔) เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน คือ ฌานที่กำหนดว่ามีสัญญาหรือไม่ใช่ ไม่มี  
 สัญญาก็ไม่ใช่

<sup>๑</sup> สุต. ม. อปปริ. ๑๔/๖๔๖/๓๕๔-๓๕๕.

<sup>๒</sup> สุต. ม. ม. ๑๓/๑๐๑/๔๘ ; สุต. สัง. สห. ๑๔/๔๖๐-๔๖๓/๒๖๐-๒๖๑.

ในรูปฌานที่ ๑ ก็ อากาสาณัญจายตนฌาน เป็นสุขเพราะว่างจากการรบกวนของรูป สัญญา เป็นสภาวะที่อยู่เหนือรูป พันรูปมีความสุขได้ ในรูปฌานที่ ๒ เป็นสุขเพราะอากาสาณัญจายตนสัญญาดับไป จึงว่างจากการรบกวนของอากาศ มีความสุขได้ในรูปฌานที่ ๓ เป็นสุขเพราะวิณญาณัญจายตนสัญญาดับไป จึงว่างจากการรบกวนของวิญญาณ มีความสุขได้ ส่วนในรูปฌานที่ ๔ เป็นสุขเพราะอาภิญญายตนสัญญาดับไป จึงว่างจากการรบกวนของภาวะที่ไม่มีสิ่งใด ๆ มีความสุขได้<sup>๑</sup>

ความสุขทั้ง ๔ ระดับนี้ เรียกว่าความสุขระดับรูปฌาน ซึ่งประณีตกว่าความสุขในระดับรูปฌาน แต่การที่จะมีความสุขระดับรูปฌานได้นั้น จะต้องผ่านความสุขระดับรูปฌานเสียก่อน โดยการเจริญรูปฌานโดยเริ่มจากรูปฌานที่ ๑ เรียงลำดับขึ้นไปจนถึงรูปฌานที่ ๔ รูปฌาน ๔ และอรุณฌาน ๔ นี้บางทีก็เรียกรวมกันว่าฌาน ๘ หรือสมาบัติ ๘ ก็ได้

อนึ่ง ฌานสุขนี้ถ้าจะถือว่าเป็นนิพพานก็เป็นนิพพานแบบที่เรียกว่า ตหังคนิพพาน คือนิพพานชั่วคราว กล่าวคือ ความสุขที่ได้ในขณะที่จิตอยู่ในฌานนั้นเป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการที่กิเลสดับไปชั่วคราว เมื่อออกจากฌานกิเลสสามารถที่จะเกิดขึ้นใหม่ได้อีก สุขในตหังคนิพพานจึงถือเป็นความสุขประเภทโลกียสุข ปุณฺชนที่ใดฌานสามารถเข้าถึงนิพพานแบบนี้ได้

ส่วนนิพพานที่จัดเป็นโลกุตตรสุขได้แก่ นิพพาน ๒ ประการคือ สอุปาทิเสสนิพพาน กับ อุนุปาทิเสสนิพพาน ผู้ที่จะมีความสุขประเภทนี้จะต้องเป็นพระอรหันต์บุคคลประเภทใดประเภทหนึ่งใน ๔ ประเภท คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

๓.๓.๔ สุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ

สุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ เป็นความสุขระดับที่ประณีตกว่าความสุขระดับอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น สัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติมี ๒ ชนิด คือ ชนิดที่ยังไม่สิ้นอาสวะกับชนิดที่สิ้นอาสวะ<sup>๑</sup> บุคคลผู้จะเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติได้ มีสองประเภท ประเภทหนึ่งได้แก่ ท่านที่อาสวะยังไม่หมดสิ้นทีเดียว ได้แก่ พระอนาคามี อีกประเภทหนึ่งได้แก่ พระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว ที่ต้องเป็นพระอนาคามีจึงจะเข้าได้ ส่วนพระโสดาบัน พระสกทาคามีเข้าไม่ได้ เพราะความสนิทของสมาธิยังไม่ถึง พระอนาคามีถือว่า เป็นผู้บำเพ็ญสมาธิได้บริบูรณ์แล้ว ก็เลสที่จะรบกวนสมาธิสิ้นไปแล้ว ส่วนพระโสดาบัน พระสกทาคามีแม้จะมีสมาธิ แต่ยังไม่พอ กล่าวคือยังไม่สนิทพอ ต้องก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือ เป็นพระอนาคามีเสียก่อน ส่วนผู้ที่เป็นสามัญชนและเก่งทางเข้าฌานสมาบัติก็ไม่สามารถเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติได้ อย่างสูงจะเข้าได้ถึงระดับอรุปฌานเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสามัญชนยังเป็นผู้มีกิเลสอยู่

สัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัตินี้ เป็นความสามารถพิเศษของพระอนาคามีและพระอรหันต์ที่จะได้ประโยชน์พิเศษออกไป แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า พระอนาคามีและพระอรหันต์ทุกรูปจะเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติได้เหมือนกันหมด พระอรหันต์จะเข้าได้เฉพาะท่านที่เรียกว่า อุภโตภาควิมุตติ คือ ได้ทั้งฌานสมาบัติและหมดกิเลสด้วย ส่วนพระอรหันต์ที่เรียกว่า ฌานวิมุตติหรือ สุขวิปัสสกและพระอนาคามีที่ไม่ได้ฌานสมาบัติไม่สามารถเข้าได้

สัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติเข้าได้ด้วยการอธิษฐานจิต ถ้าไม่อธิษฐานจิตเข้าไม่ได้เพราะ เมื่ออยู่ในสมาบัติดังกล่าวจิตจะดับ จึงต้องอธิษฐานจิตเพื่อกำหนดเวลาเข้าและเวลาออกจากสมาบัติเสียก่อน เมื่ออธิษฐานจิตแล้วจึงเริ่มต้นด้วยการเจริญรูปฌาน ๔ และอรุปฌาน ๔ ตามลำดับ ตั้งแต่ปฐมฌานไปจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน แล้วจึงเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ เมื่อเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ วจัสสังขารจะดับก่อน ต่อมากายสังขารดับ ส่วนจิตสังขารดับทีหลัง<sup>๒</sup>

<sup>๑</sup> สุต. อัง. นวก. ๒๓/๒๔๖/๔๑๒.

<sup>๒</sup> สุต. ม. มุ ๑๒/๕๑๐/๔๕๔.

เมื่ออยู่ในสมาบัติจนครบกำหนดเวลาที่ได้อธิบายฐานจิตไว้เมื่อก่อนเข้าแล้ว พอถึงเวลาจะออกจากสมาบัติ เวทียติโรธสมาบัติ จิตสังขารจะเกิดขึ้นก่อน แล้วกายสังขารเกิดต่อมา ส่วนวจีสังขารเกิดทีหลัง<sup>๑</sup>

เมื่อกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขารดับจึงอาจทำให้เกิดปัญหาว่าผู้เข้าสมาบัติ เวทียติโรธสมาบัติ มีสภาพเช่นเดียวกับคนที่ตายแล้วหรือไม่ ในหนังสือวิสุทธิธรรมรคแปล ได้อธิบายให้เห็นความแตกต่างของผู้เข้าสมาบัติ เวทียติโรธสมาบัติกับคนที่ตายแล้วไว้ว่า

อุกรอาวโส คนที่ทำกาลกิริยาตายแล้วนี้ใด กายสังขารทั้งหลายของคนผู้นั้นรำจับดับไป วจีสังขารทั้งหลาย... จิตตสังขารทั้งหลายก็รำจับดับไป อายุก็สิ้น ใญ่ก็สงบ อินทรีย์ทั้งหลายก็แตก (ส่วน) ภิกษุผู้เข้าสมาบัติ เวทียติโรธสมาบัติใด กายสังขารทั้งหลายของภิกษุนั้นรำจับดับไป วจีสังขารทั้งหลาย... จิตตสังขารทั้งหลายก็รำจับดับไป (เหมือนกัน) แต่อายุยังไม่สิ้น ใญ่ยังไม่สงบ อินทรีย์ทั้งหลายยังไม่แตก ดังนี้<sup>๒</sup>

สมาบัติ เวทียติโรธสมาบัตินี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อนุบุพพิหารธรรม (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ตามลำดับ) ๔ ประการ<sup>๓</sup> หรือ อนุบุพพิโรธ (การดับไปโดยลำดับ) ๔ ประการ<sup>๔</sup> ดังนี้

๑. กามสมาบัติของท่านผู้เข้าปฐมฌานย่อมดับไป
๒. วิตก วิจาร์ ของท่านผู้เข้าทุติยฌานย่อมดับไป
๓. ปีติของท่านผู้เข้าตติยฌานย่อมดับไป
๔. ลมอัสสาสะ บีสสาสะ ของท่านผู้เข้า จุตตฌานย่อมดับไป
๕. รูปสมาบัติของท่านผู้เข้าอากาสาณัญจายตนสมาบัติย่อมดับไป
๖. อากาสาณัญจายตนสมาบัติของท่านผู้เข้าวิญญาณัญจายตนสมาบัติย่อมดับไป
๗. วิญญาณัญจายตนสมาบัติของท่านผู้เข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติย่อมดับไป
๘. อากิญจัญญายตนสมาบัติของท่านผู้เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติย่อมดับไป
๙. สมาบัติและ เวทนาของท่านผู้เข้าสมาบัติ เวทียติโรธสมาบัติย่อมดับไป

<sup>๑</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>๒</sup> มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิธรรมรคแปล ภาค ๓ ตอนจบ (พระนคร : โรงพิมพ์มหา  
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๔๘.

<sup>๓</sup> สุต. อัง. นวก. ๒๓/๒๓๗/๓๗๘-๓๘๓.

<sup>๔</sup> สุต. ที. ปา. ๑๑/๓๕๖/๒๗๘-๒๗๙.

สัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติชนิดที่สิ้นอาสวะนั้นว่างด้วยประการทั้งปวง ความสุขที่ได้จึงเป็นความสุขจากการสิ้นอาสวะ สัญญาเวทียัตนิโรธนี้เทียบได้กับอนุภาติเสสนิพพาน ซึ่งพระอรหันตบุคคล (ในที่นี่หมายถึง เฉพาะพระอรหันต์ประ เภทอุกโตภาควิมุตติ และพระอนาคามีที่ได้ฌานสมาบัติ) สามารถเข้าถึงได้แม้ในชีวิตปัจจุบัน<sup>๑</sup>

ปัญหาที่น่าจะนำมาพิจารณาในที่นี้คือสุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติควรจะสงเคราะห์เข้าในโลกียสุขหรือโลกุตตรสุข จากการวิจัยได้พบว่าสุขในสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติน่าจะสงเคราะห์เข้าในโลกุตตรสุขด้วย เหตุผล ดังนี้



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>๑</sup>Sunthorn Na-Rangsi, The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth,



๑ โลกียสุข เป็นความสุขที่ต้องเสวยเวทนา คือเป็นชั้น ๔ แต่สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติ ไม่ต้องเสวยเวทนา จึงไม่เป็นชั้น ๔ เมื่อไม่เป็นชั้น ๔ จึงไม่เป็นโลกียสุข หลักฐานในพระไตรปิฎกที่แสดงว่า สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติไม่เป็นโลกียสุขนั้น ปรากฏในสังยุตตนิกาย สพายตนวรรค ปัญจกัณฐสูตร ข้อ ๔๖๔ ดังนี้

ดูกรอานนที สุขอันอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าความสุขนั้นเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติอยู่นี้แลเป็นสุขอันอันน่าใคร่ ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น ก็ข้อที่ปริพาชกชัญญเถรเถรทักท้วงถามว่า พระสมณโคตม กล่าวสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติ และยอมบัญญัติโรธนั้นไว้ในความสุข ข้อนี้มันเพราะเหตุไร ข้อนี้มันเป็นอย่างไร มันเป็นฐานะที่จะมีได้ พวกปริพาชกชัญญเถรเถรทักท้วงถามอย่างนี้ พวกเธอพึงคัดค้านอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงหมายเอาสุขเวทนาบัญญัติโรธนั้นไว้ในความสุขเลย บุคคลย่อมได้สุขในฐานะใด ๆ พระตถาคตยอมทรงบัญญัติฐานะนั้น ๆ อันเป็นสุขไว้ในความสุขทุกแห่ง ฯ

๒ โลกุตตรสุข เป็นความสุขที่เนื่องด้วยมรรค ผล และนิพพาน ผู้ที่จะเข้าสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติได้ ต้องเป็นพระอนาคามี หรือพระอรหันต์ ซึ่งได้มรรค ผล แล้ว สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติจึงสงเคราะห์เข้าในความสุขประเภทโลกุตตรสุขได้

๓ สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติไม่เป็นโลกียภูมิ ๓ คือไม่เป็นกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ หรือ อรูปาวจรภูมิ บุคคลที่ได้รูปฌานและอรูปฌาน ก็ไม่สามารถได้ความสุขชนิดนี้ เมื่อไม่เป็นโลกียภูมิ จึงเป็นโลกุตตรภูมิ สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติ จึงเป็นโลกุตตรสุข

เหตุผลทั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติสามารถสงเคราะห์เข้าในความสุขประเภทโลกุตตรสุขได้

สำหรับความเห็นของผู้วิจัยนั้น เห็นว่าสุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติควรจะสงเคราะห์เข้าในโลกุตตรสุขเพราะ เมื่อพิจารณาโดยสภาวะแล้ว สุขในสัญญาเวทิตถิโรธสมาบัติ มีสภาวะเช่นเดียวกับสุขในนิพพาน ดังหลักฐานที่อ้างในวิสุทธิมรรคดังนี้



บัณฑิตทั้งหลาย เจริญอริยปัญญาแล้วจึงเข้าสมาบัติอันละเอียด(สุขุม) ที่พระอริยะเสพถึงซึ่งอันนับว่าเป็นนิพพานในทิวฏฐธรรมนี้ได้ ดังกล่าวมาละนี้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ แม้ความสามารถเข้านิโรธสมาบัตินี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นอานิสงฆ์ของปัญญาในอริยมรรคทั้งหลาย แล.

อย่างไรก็ตาม แม้ผู้วิชัยจะมีความเห็นว่าสุขในสัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติ สามารถสงเคราะห์เข้าในความสุขประเภทโลกุตตรสุขได้ เพราะสุขในสัญญาเวทียตนิโรธ กับสุขในนิพพานเหมือนกันโดยสภาวะ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าความสุขทั้งสองระดับดังกล่าวจะเหมือนกันในทุก ๆ ประการ ข้อแตกต่างระหว่างความสุขทั้งสองระดับก็ต่างกันในเรื่องเวลา อริยบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติ จะเสวยสุขในสมาบัติดังกล่าวได้ไม่เกิน ๗ วัน เพราะถ้าเกินกว่านี้ร่างกายจะทนไม่ไหว ส่วนผู้บรรลุนิพพานจะเสวยนิพพานสุขไปชั่ววันรันดร โดยไม่ต้องถูกจำกัดด้วยกาลเวลา เพราะเหตุนี้เอง อริยบุคคลจึงเข้าสัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะพักผ่อนจิตเพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบันที่เรียกว่า ทิวฏฐธรรมสุวิหารได้เป็นการชั่วคราวเท่านั้น ส่วนบุคคลผู้บรรลุนิพพานสามารถเสวยนิพพานสุขได้อย่างถาวรตลอดไป

จะเห็นได้ว่า แม้สุขในสัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติ จะเหมือนกับสุขในนิพพานโดยสภาวะก็ตาม แต่ก็ยังมีข้อแตกต่างกันในเรื่องเวลา ดังนั้นเมื่อเทียบระดับกันแล้ว สุขในสัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติจึงยังเป็นโลกุตตรสุขระดับที่ต่ำกว่าสุขในนิพพาน สุขในนิพพานเป็นโลกุตตรสุขระดับสูงสุด

### ๓.๓.๕ สุขในนิพพาน

นิพพานตามความหมายของพุทธปรัชญา หมายถึง สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง เป็นสภาวะที่ปราศจากตัณหาโดยสิ้นเชิง ความหมายของนิพพานตามนัยแห่งพุทธปรัชญาอธิบายได้สองแง่ คือ แง่ปฏิฐาน (Positive) และแง่นิเสธ (Negative) ดังนี้

ก. แง่ปฏิฐาน คือ อธิบายว่านิพพานเป็นอย่างไร โดยบอกลักษณะของนิพพานว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง ดังนี้

ม.มหาภิกขุราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอนจบ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภิกขุราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๔๘-๒๔๙.

นิพพานเป็นสิ่งที่มียู่จริง (existence) และมีอยู่ในลักษณะที่เป็นอสังขตธรรม คือ  
พ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย เพราะนิพพานมีอยู่ จึงมีการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน

... ธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว  
มีอยู่ ... แม้ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุง  
แต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซ้ การสลัดออกจากธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อัน  
ปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้วจะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย ... เพราะธรรมชาติอันไม่  
เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้วมีอยู่ ฉะนั้น การสลัด  
ออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จึงปรากฏ ฯ

นิพพานสามารถพบได้ในกายนี้" ... เราย่อมบัญญัติโลก เหตุเกิดแห่งโลก ความดับ  
แห่งโลกในอรรถภาพอันมีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เท่านั้น ฯ"<sup>๒</sup>

นิพพานเป็นความสงบแห่งสังขาร " ... ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปรี  
ทั้งปวง ความล้นตัณหา ความสำรอกตัณหา ความดับตัณหา ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อย  
รัด"<sup>๓</sup>

นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขในนิพพานนี้ มิได้หมายถึง โลภียสุข แต่หมายถึง โลกุตระสุข

... ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี ทุกข์เช่นด้วยขันธไม่มี สุขยิ่งกว่า  
ความสงบ(นิพพาน)ก็ไม่มี ความดีเป็นโรครอย่างมีง สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิต  
ทราบเนื้อความนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุข  
อย่างยิ่ง

จากข้อความที่ยกมาทั้งหมดนี้ เป็นการอธิบายความหมายของนิพพานในแง่ปฏิฐาน คือ  
บอกให้ทราบว่า นิพพานมีลักษณะอย่างไรบ้าง ดังได้อธิบายมาแล้ว

<sup>๑</sup> สุต. ขุ. อ. ๒๕/๑๖๐/๑๗๗.

<sup>๒</sup> สุต. อัง. เจตูกก. ๒๑/๔๔/๕๗.

<sup>๓</sup> สุต. ขุ. มหา. ๒๔/๕๕๐/๓๑๐.

<sup>๔</sup> สุต. ขุ. อ. ๒๕/๒๕/๓๕.

ข. แฉงนิเสธ คือ การอธิบายว่า นิพพานมีลักษณะไม่เป็นเช่นไรบ้าง  
หลักฐานในพระสูตรที่อธิบายนิพพานในแฉงนิเสธมีดังต่อไปนี้

นิพพานไม่มีลักษณะของสรรพสิ่งใด ๆ ที่จะเหมือนกับลักษณะของนิพพาน

.... ธรรมชาติที่รู้แจ้ง ไม่มีใครชี้ได้ ไม่มีที่สุด แฉงนิเสธ โดยประการทั้งปวง ปฐวีธาตุ  
อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมชาตินี้ ฯ  
อุปาทาขรูบที่ยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ ทึงามและไม่งาม ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ใน  
ธรรมชาตินี้ ฯ  
นามและรูบย่อมดับ ไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้ ฯ

นิพพานเป็นภาวะที่พ้นจากรูป อรูป สุข และทุกข์ ตามลักษณะที่มีในโลก

.... ดิน น้ำ ไฟ และลม ย่อมไม่หยั่งลงในนิพพานธาตุใด ในนิพพานธาตุนั้นดาวทั้ง  
หลายย่อมไม่สว่าง พระอาทิตย์ย่อมไม่ปรากฏ พระจันทร์ย่อมไม่สว่าง ความมืดย่อมไม่มี  
ก็เมื่อใดพราหมณ์เชื่อว่าเป็นมุนี เพราะรู้ (สัญจุ ๕) รู้แล้วด้วยตน เมื่อนั้นพราหมณ์ยอม  
หลุดพ้นจากรูป และอรูป จากสุข และทุกข์ ฯ

นิพพานไม่ใช่สิ่งใด ๆ ในจักรวาล แต่นิพพานก็มีอยู่ การมีอยู่ของนิพพานนั้นอยู่ใน  
ลักษณะ เป็นที่สุดแห่งทุกข์

.... อายุตนะนั้นมีอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศานัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญญ  
ัญญาตนะ เวนัสถณานาสนัญญาตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์ และพระอาทิตย์ทั้งสอง  
ย่อมไม่มีในอายุตนะนั้น ... เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายุตนะนั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป  
เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจติ เป็นการอุปบัติ อายุตนะนั้น หาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไป  
หาอารมณ์ใด นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์

นิพพานเป็นสภาพที่ปราศจากความมีวเมา ความกระหาย ความอัสัย การเวียนว่าย  
ตายเกิด (ตามปฏิจจสมุปบาท) ตัณหา ความกำหนัด และกิเลส

<sup>๑</sup> สุต. ซี. ส. ๔/๓๕๐/๓๗๓.

<sup>๒</sup> สุต. ข. จ. ๒๕/๕๐/๗๑-๗๓.

<sup>๓</sup> สุต. ข. จ. ๒๕/๑๕๔/๑๗๕.

... สังขตธรรมกัฏฐิ อสังขตธรรมกัฏฐิ มีประมาณเท่าใด วิศวาคะ คือธรรมเป็นที่บรรเทาความเมา นำเสียซึ่งความระหาย ถอนขึ้น ด้วยดี ซึ่งอาศัย ตัดซึ่งวิญญะ ลีนไปแห่ง ตัณหา ลีนกำหนัด ดับนิพพาน บัณฑิตกล่าววว่า เลิศกว่าสังขตธรรมและอสังขตธรรมเหล่านั้น

นิพพานเป็นสภาวะที่ปราศจากความกังวล ความยึดมั่น ความแก่ และความตาย " ... ธรรมชาติไม่มีเครื่องกังวล ไม่มีความถือมั่น นี่เป็นที่พึ่งหาใช่ออย่างอื่นไม่ เรากล่าวที่พึ่งอันเป็นที่ลีนไปแห่งขราและมรณะว่านิพพาน"<sup>๖</sup>

นิพพานเป็นสภาวะที่ปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ " ... ความกำจัดราคะ ความกำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ นี้เป็นชื่อแห่งนิพพานธาตุ เพราะเหตุฉนั้น จึงเรียกว่า ธรรมเป็นที่ลีนอาสวะ ฯ"<sup>๗</sup>

นิพพานไม่มีที่ตั้งอยู่ เปรียบเสมือนไฟ ดังพระนาคเสน อธิบายว่า

... โอกาสเป็นที่ตั้งแห่งนิพพานไม่มี, แต่นิพพานนั้นมีอยู่ ... ธรรมคาไฟย่อมมีอยู่ โอกาสที่ตั้งของไฟนั้นย่อมไม่มี บุคคลสีไม่ส่องอันเข้าแล้ว ย่อมได้ไฟขึ้นใด นิพพานมีอยู่ โอกาสที่ตั้งของนิพพานย่อมไม่มี บุคคลผู้ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน โดยโยนิโสมนสิการ ฉนั้น ...

นิพพานเป็นสภาวะที่ปราศจากตัณหาและอุปาทาน เพราะอริชชาถูกขจัดไปสิ้นแล้ว

... ภิกษุละอริชชาได้แล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ในกาลนั้น ภิกษุนั้นก็ไม่ทำกรรมเป็นบุญ ไม่ทำกรรมเป็นบาป ไม่ทำกรรมเป็นอนัตตา เพราะล้ารอกอริชชาเสีย เพราะมีวิชาเกิดขึ้น เมื่อไม่ทำ เมื่อไม่คิด ก็ไม่ถือมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ถือมั่นก็ไม่สะดุ้งกลัวก็ปรินิพพาน

<sup>๖</sup> สุต. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๗๐/๒๗๗.

<sup>๗</sup> สุต. ขุ. สุ. ๒๕/๔๓๔-๔๔๗

<sup>๘</sup> สุต. สัง. ม. ๑๔/๓๑/๘

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, นิพนธ์โดยท้าวบาลบับแปล (พระนคร : โรงพิมพ์มหาสมุทรวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๔๔๘.

<sup>๙</sup> สุต. สัง. นิ. ๑๖/๑๘๒/๔๑.

ข้อควรสังเกตคือคำว่า "ปรินิพพาน" ในที่นี้ มิได้ใช้ในความหมายว่าตาย แต่ใช้ในความหมายว่า ดับกิเลสแล้ว เย็นสนิทหมดความเร่าร้อนแล้ว ตามความเข้าใจของคนทั่วไป มักเข้าใจว่า ปรินิพพานใช้ในความหมายว่าตายได้เพียงความหมายเดียว ซึ่งนับว่าเป็นการเข้าใจที่ผิด ความจริงแล้ว คำว่าปรินิพพาน ไม่ได้ใช้ในความหมายว่าตาย เพียงความหมายเดียว จากหลักฐานที่ปรากฏในพระสูตรต้นคปิฎก ฉบับภาษาบาลีว่า " ...ปรินิพพุโต โส ภควา ปรินิพพานายธมฺมิ เทเสติ..."<sup>๑</sup> แปลความว่า " ...พระผู้มีพระภาคนั้น ปรินิพพานแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเพื่อปรินิพพาน ..." ดังนั้น ถ้าปรินิพพานใช้ในความหมายว่าตายได้เพียงความหมายเดียว ข้อความที่ยกมาย่อมขัดต่อความเป็นจริงที่ว่า คนตายไปแล้วยังสามารถแสดงธรรมได้ จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้

ลำดับต่อไปคือการวิเคราะห์ว่านิพพานเป็นสุขอย่างไร นิพพานเป็นสุขเพราะ เป็นสภาวะที่อยู่พ้นจากความทุกข์ทั้งหมด สิ่งที่เราเรียกว่าความทุกข์ได้แก่สิ่งต่อไปนี้

แม้ชาติก็เป็นทุกข์ แม้ชราก็เป็นทุกข์ แม้ภรรยาก็เป็นทุกข์ แม้โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้แม้อันนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานชั้นตั้ง ๕ เป็นทุกข์ ฯ

สิ่งที่เป็นต้นตอของความทุกข์ คือการเกิด เมื่อมีการเกิด ทุกข์ต่าง ๆ ก็ตามมา

การเกิดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การไม่เกิดเป็นเหตุให้เกิดสุข เมื่อมีการเกิดเป็นอันหวังได้ทุกข์นี้ คือ ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหวย อุจจาระ ปัสสาวะ สัมผัสไฟ สัมผัสท่อนไม้ สัมผัสศาสตรา ญาติก็ดี มิตรก็ดี มาประชุมพร้อมกันยอมโกรธเคืองเขา เมื่อมีการเกิดเป็นอันหวังได้ทุกข์นี้ เมื่อไม่มีการเกิดเป็นอันหวังได้สุขนี้คือ ความไม่หนาว ความไม่ร้อน ความไม่หิว ความไม่ระหวย ไม่ต้องอุจจาระ ไม่ต้องปัสสาวะ ไม่ต้องสัมผัสไฟ ไม่ต้องสัมผัสท่อนไม้ ไม่ต้องสัมผัสศาสตรา ญาติก็ดี มิตรก็ดี มาประชุมพร้อมกัน ยอมไม่โกรธเคืองเขา เมื่อไม่มีการเกิด เป็นอันหวังได้สุขนี้ ฯ

<sup>๑</sup> สุต. ที. ปา. ๑๑/๓๐/๕๔ ; สุต. ม. มุ. ๑๖/๔๐๖/๔๓๕.

<sup>๒</sup> สุต. ม. มุ. ๑๖/๑๕๖/๕๔.

<sup>๓</sup> สุต. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๒๑/๒๓๐.



สิ่งที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน เปลี่ยนแปรอยู่เสมอ  
ระคนด้วยความแก่และความตาย จึงไม่ควรยินดีในสิ่งนั้น

ธรรมชาติอันเกิดแล้ว มีแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว อันปัจจัยทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว ไม่ยั่งยืน  
ระคนแล้วด้วยชราและมรณะ เป็นรังแห่งโรค ผุพัง มีอาหารและศัลหาเป็นแดนเกิด ไม่  
ควรเพื่อยินดีธรรมชาตินั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาตินั้น เป็นนพอันระจิบ จะคาดคะเนเอา  
ไม่ได้ยั่งยืน ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้นพร้อม ไม่มีความโศก ปราศจากอสุติ ความดับแห่งทุกข์ธรรม  
ทั้งหลาย คือความที่สังขารสงบระจิบ เป็นสุข ฯ<sup>๑</sup>

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้ สรุปความได้ว่า สิ่งที่เรียกว่าความทุกข์คือ ความเกิด  
ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความหิว ความกระหาย ความร้อน ความหนาว ฯลฯ ซึ่งสิ่งดัง  
กล่าวเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย มีลักษณะไม่ยั่งยืน เกิดขึ้น ตั้งอยู่และ  
ดับไป อันเป็นลักษณะที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ภาวะที่ปราศจากสิ่งเหล่านี้จึงเป็น ภาวะแห่ง  
ความสุข ดังนั้นนิพพานจึงเป็นสุข เพราะเป็น ภาวะที่ไม่มีมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีโศก ไม่มี  
กิเลส ไม่เศร้าหมอง

นิพพานเป็น ภาวะแห่งความสุขสูงสุด (the state of the highest  
happiness)<sup>๒</sup> เป็น ภาวะที่พ้นจากความทุกข์ทางกายอันเป็นสามัญวิสัยของสัตว์โลกทั้ง  
หลาย บรรดาความสุขทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ไม่สามารถเทียบได้กับความสุขในนิพพานซึ่งเป็น  
ความสุขที่เกิดจากความสิ้นตัณหา พระพุทธเจ้าทรงรับรองสุขในนิพพานว่าเป็นความสุขสูงสุด ดัง  
ปรากฏในพระสูตรว่า "กามสุขในโลกและทิพย์สุข ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ (ที่จำแนกออกเป็น ๑๖  
หน) แห่งสุข คือความสิ้นตัณหา"<sup>๓</sup>

<sup>๑</sup> สุต. ชิง. ทสก. ๒๔/๖๕/๑๒๔.

<sup>๒</sup> สุต. ม. มุ. ๑๒/๓๑๕/๒๖๑.

<sup>๓</sup> Sunthorn Na-Rangsi, The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth, P. 284.

<sup>๔</sup> สุต. ม. อุทาน ๒๔/๕๒/๗๖.

ด้วยเหตุนี้นิพพานจึงจัดอยู่ในความสุขประเภทโลกุตตรสุข เพราะเป็นความสุขที่อยู่พ้นจากการเปลี่ยนแปลง พ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย จึงไม่มีลักษณะของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ส่วนโลกียสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับกามสุข เป็นความสุขที่ไม่แน่นอน ต้องขึ้นกับปัจจัยภายนอก ไม่เป็นอิสระของตัวเอง จึงแปรปรวนได้ง่าย และไม่อาจจะให้เป็นไปตามปรารถนา ความสุขระดับกามสุขนี้ไม่สามารถจะกำหนดเอาแน่นอนลงไปได้ เช่น สิ่ง ๆ เดียวกัน คนหนึ่งชอบก็เกิดความสุข อีกคนไม่ชอบก็เกิดความทุกข์ ยกตัวอย่างง่าย ๆ เรื่องงู ในฐานะที่ ก. เป็นคนชอบกินงู การเห็นงูทำให้เขาจินตนาการไปถึงแกงเผ็ดงูที่แสนอร่อย และการได้กินอาหารอร่อยเป็นความสุขอย่างหนึ่งของมนุษย์ การเห็นงูของ ก. จึงทำให้เขามีความสุข แต่งูตัวเดียวกันนี้ เมื่อ ข. เห็น เขาจะเกิดความทุกข์ขึ้นมาทันที เพราะเขาเป็นคนกลัวงู และขยะเขยงงูเป็นที่สุด การเห็นงูจึงทำให้เขามีความทุกข์ ส่วน ค. เป็นคนไม่ชอบกินงู ทั้งไม่กลัวงูอีกด้วย เมื่อเขาเห็นงูจึงรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ จะเห็นว่าสิ่ง ๆ เดียวกัน สามารถทำให้เกิดได้ทั้งสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ จึงหาความแน่นอนไม่ได้ นอกจากนี้ภาวะจิตของบุคคลก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่น เมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว ก. ทั้งรักทั้งหลง นางสาว ง. มากจนคิดว่าถ้าไม่ได้แต่งงานอยู่กินกับหล่อนเขาจะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ ครั้นเมื่อได้แต่งงานอยู่กินกับหล่อนสมความปรารถนาแล้ว มาบัดนี้ เขาเกิดความรู้สึกตรงข้ามกับเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว หรือรู้สึกเบื่อหน่ายและเกลียดชังหล่อนมาก ทั้ง ๆ ที่นางสาว ง. เมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว กับนาง ง. ในปัจจุบันเป็นคน ๆ เดียวกัน ตัวอย่างที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นความไม่แน่นอนของโลกียสุขในระดับกามสุข ส่วนโลกียสุขในระดับภวนสุขนั้น แม้จะประณีตกว่ากามสุข เพราะไม่ขึ้นกับปัจจัยภายนอก แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่เกิดจากการปรุงแต่งคือ การปรุงแต่งของจิต จึงยังมีการแปรปรวนแปร เลื่อนขึ้นไปได้เป็นธรรมดา ความสุขประเภทโลกียะ จึงไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง เพราะยังระคนด้วยความทุกข์ ส่วนโลกุตตรสุข ไม่ต้องอาศัยปัจจัยปรุงแต่ง จึงพ้นจากภาวะที่มีความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ไปได้ และในฐานะที่นิพพานเป็นโลกุตตรสุข นิพพานจึงเป็นความสุขที่แท้จริง เพราะไม่ระคนด้วยทุกข์ นิพพานเป็นภาวะแห่งความสุขสูงสุดที่ไม่มีความสุขระดับใดจะสุข เหนือกว่านิพพาน สมดังพุทธภาษิตที่ว่า "นิพพานัน ปรมิ สุข" ด้วยเหตุนี้ พุทธจริยศาสตร์จึงรับรอง ภาวะแห่งนิพพานว่า เป็นสิ่งดีสูงสุดของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหา เพราะ "... การแสวงหาที่ประเสริฐ คือการแสวง



หาพระนิพพาน"<sup>๑</sup>

จะเห็นได้ว่า ความสุขในพุทธปรัชญา เป็นไปทีละขั้นหรือทีละระดับ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับต่ำสุดคือ กามสุข แล้วค่อย ๆ สูงขึ้นไปตามลำดับ จนถึงระดับสูงสุด อันได้แก่ นิพพาน<sup>๒</sup> ซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่สมบูรณ์ที่สุด

#### ๓.๔ วิเคราะห์เปรียบเทียบทรรศนะเรื่องความสุขในปรัชญาอื่น ๆ กับพุทธปรัชญา

ในบทที่ ๒ ได้กล่าวถึงทรรศนะเรื่องความสุขในปรัชญาอื่น ๆ ซึ่งมีทั้งของฝ่ายตะวันตกและตะวันออกมาแล้ว ลำดับต่อไปจะได้นำทรรศนะดังกล่าวเหล่านั้น มาเปรียบเทียบกับทรรศนะของพุทธปรัชญาดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ พุทธปรัชญากับสุขนิยมและปัญานิยม ทรรศนะเรื่องความสุขในพุทธปรัชญามีลักษณะ เป็นทั้งสุขนิยมและปัญานิยม สุขนิยม เมื่อเทียบกับความสุขในพุทธปรัชญาจะอยู่ในระดับกามสุข จึงเห็นได้ว่าในบางครั้งพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นสุขนิยม ในแง่ที่เอาความสุขมาเป็นสิ่งกระตุ้นให้มนุษย์ประพฤติชอบ ปฏิบัติชอบ เพื่อจะได้มีความสุขอย่างแท้จริง ลักษณะสุขนิยมที่เห็นได้ชัดในพุทธปรัชญาคือการกล่าวถึงนรกสวรรค์ เป็นความจริงที่ว่าเราไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยอายตนะว่า นรกสวรรค์มีอยู่จริงหรือไม่ อีกทั้งไม่มีเครื่องมือวิทยาศาสตร์ใดๆที่จะใช้พิสูจน์ แต่หลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีอยู่หลายตอนที่กล่าวถึงนรกและสวรรค์ เช่นกล่าวถึงการมีอยู่ของเทวดาและอายุของเทวดาในแต่ละชั้นของกามาจรสวรรค์<sup>๓</sup> โดยเริ่มตั้งแต่ชั้นจามตุมหาราชิกาขึ้นไปจนถึงปรนิมมิตวสวัตตี<sup>๔</sup> โดยบอกไว้อย่างละเอียดว่าเทวดาในชั้นนั้น ๆ มีอายุกี่ปี ซึ่งผู้ที่สนใจจะหาอ่านได้จากพระไตรปิฎกเล่มดังกล่าว ในส่วนที่เกี่ยวกับนรก เช่นกล่าวถึงทุกขเวทนาที่สัตว์นรกได้รับโดยการถูกรุกรานด้วยวิธีต่าง ๆ<sup>๕</sup> ซึ่งถ้าตีความตามตัวอักษรแล้วแสดง

<sup>๑</sup> สุต. ม. ม. ๑๒/๓๑๔/๒๖๑.

<sup>๒</sup> สุต. ชัง. ติก. ๒๐/๔๑๐/๒๓๖ ; ชัง. อังกุฎก. ๒๓/๑๓๒/๒๒๗-๒๒๘.

<sup>๓</sup> สุต. ม. อ. ๑๔/๔๗๔/๒๗๑-๒๗๒ ; สุต. ชัง. ทสก. ๒๔/๘๘/๑๗๐.

ว่านรกสวรรค์มีอยู่จริง แต่อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาไม่ได้ถือว่า ความสุขระดับสวรรค์เป็นสิ่งที่ดีสูงสุดของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะความสุขระดับสวรรค์เป็นระดับกามสุข ซึ่งมีใช้ความสุขที่แท้จริงเนื่องจากยังต้องอาศัยการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย ดังนั้น แม้พุทธปรัชญาจะมีลักษณะ เป็นสุขนิยมอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับ เป็นสุขนิยมจัด

นอกจากจะมีลักษณะ เป็นสุขนิยมแล้ว พุทธปรัชญายังมีลักษณะ เป็นปัญญานิยมในแง่ที่ไม่ได้ถือ ว่าความสุขทางผัสสะ (กามสุข) เป็นสิ่งที่สูงสุดของมนุษย์ ปัญญานิยมมีทรรศนะว่า โลกแห่งผัสสะที่เรารับรู้ด้วยอายตนะนี้ มิใช่โลกแห่งความจริง ความสุขทางผัสสะจึงมิใช่ความสุขที่แท้จริง ปัญญานิยมเชื่อว่ายังมีโลกอีกโลกหนึ่งที่เป็นอิสระจากโลกแห่งผัสสะและมีความเป็นจริงในตัวเอง ซึ่งเพลโตเรียกโลกดังกล่าวนี้ว่า โลกของแบบ (World of Ideas) โลกของแบบเทียบได้กับนิพพานของพุทธปรัชญา แต่ต่างกันตรงที่โลกของแบบมีลักษณะ เป็นวัตถุวิสัย (objective) ส่วนนิพพานมีลักษณะ เป็นปัดจัดตั้ง

โลกของแบบมีลักษณะ เป็นวัตถุวิสัย หมายความว่า มันมีอยู่ในลักษณะ เป็นสิ่งสมบูรณ์ คือมีอยู่จริงโดยตัวเอง<sup>๑</sup> ดังนั้น ตามทรรศนะของเพลโต โลกของแบบจึงเป็นสิ่ง ๆ หนึ่งที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้ เมื่อบุคคลนั้นไม่หมกมุ่นอยู่กับความสุขทางผัสสะและหันมาประกอบกิจกรรมทางปัญญาด้วยการใช้เหตุผลไตร่ตรองหาความจริง ส่วนนิพพานมีลักษณะ เป็นปัดจัดตั้ง หมายความว่านิพพานมิได้เป็นสิ่ง ๆ หนึ่ง แต่เป็นภาวะอย่างหนึ่งซึ่งผู้เข้าถึงจะรู้ได้เฉพาะตน ต้องปฏิบัติจึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนเอง<sup>๒</sup> หลักฐานในพระสูตรที่แสดงว่านิพพานมีลักษณะ เป็นปัดจัดตั้งปรากฏในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ไรศัสสสูตร ที่ ๑ ว่า

"...เราย่อมบัญญัติโลก เหตุเกิดแห่งโลก และบัญญัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในอรรถภาพอันมีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจดีเท่านั้น ..."<sup>๓</sup>

<sup>๑</sup>ดูประกอบใน วิทยุ วิชาเทย์, ปรัชญาทั่วไป (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์),

หน้า ๔-๒๐.

<sup>๒</sup>พระราชวรมณี (ประมุข บัณฑิต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๑๔๑.

<sup>๓</sup>สุต. อัง. จตุกก. ๒๑/๔๔/๔๗.

นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสยังได้อธิบายเกี่ยวกับความสุขในนิพพาน อันเป็นเครื่องยืนยันว่า นิพพานมีลักษณะ เป็นปัจเจกัตถ์ ดังนี้" ... ถ้านิพพานเป็นสุข มันสุขอยู่ที่หัวใจของผู้บรรลุนิพพาน ไม่ใช่ตัวนิพพานเป็นสุข ... สุขเมื่อจิตใจบรรลุถึงคุณธรรมที่เรียกว่า นิพพาน เมื่อจิตใจหมดกิเลส มันก็เป็นสุข..."<sup>๑</sup>

ดังนั้น การเข้าถึงนิพพานตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญา จึงมิได้หมายความว่า นิพพาน เป็นสิ่ง ๆ หนึ่งที่บุคคลจะเข้าถึงได้ด้วยการดำเนินตามปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ แต่หมายความว่า เมื่อบุคคลดำเนินตามปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ภาวะอย่างหนึ่งจะปรากฏแก่บุคคลผู้นั้น คือ ภาวะแห่งการสิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง และบุคคลผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้เข้าถึงนิพพาน

๓.๔.๒ พุทธปรัชญา กับ พระเวทและอุปนิษัต ตามพระคัมภีร์แห่งปรัชญาพระเวท ความสุขสูงสุดคือ การได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่พุทธปรัชญาถือว่า ความสุขระดับสวรรค์นั้น ยังเป็นความสุขระดับต่ำ คือระดับกามสุข ส่วนความสุขระดับสูงสุดตามพระคัมภีร์แห่งพุทธปรัชญาคือการเข้าถึงนิพพาน

สำหรับพระคัมภีร์แห่งปรัชญาอุปนิษัตนั้น ถือว่าการบรรลุโมกษะ เป็นความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารและถือเป็นความสุขสูงสุด เช่นเดียวกับการเข้าถึงนิพพานของพุทธปรัชญา แต่ลักษณะที่ต่างกันคือ การบรรลุโมกษะหมายถึงการที่ชีวะเข้าไปรวมเป็นเอกภาพเดียวกับพรหมันในพรหมโลก ในขณะที่พรหมันจึงมีลักษณะ เป็นวัตถุวิสัย(objective) เช่นเดียวกับ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>๑</sup>สัมภาษณ์ท่านพุทธทาสภิกขุ, สวนโมกขพลาราม ๔ ธันวาคม ๒๕๒๒.

โลกของแบบ (World of Ideas) ของเพลโตตั้งที่กล่าวมาแล้ว ในแง่นี้พรหมจึงเป็นสิ่ง ๆ  
หนึ่งที่เป็นจุดหมายของชีวิตทั้งปวง ส่วนนิพพานมีลักษณะเป็น นิพพาน ดังได้อธิบาย  
ไว้แล้วในหัวข้อข้างต้น จึงไม่ขออธิบายซ้ำอีก

๓.๔.๓ พุทธปรัชญา กับ จารวาก และ ครุทังหก ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญาจารวาก  
มีลักษณะเป็นวัตถุนิยมและลักษณะดังกล่าว เมื่อนำมาเทียบกับทรรศนะของครุทังหก จะได้แก่  
ทรรศนะของอชิตะ เกสกัมพล

วัตถุนิยมไม่เชื่อเรื่องโลกหน้าหรือชีวิตหลังตาย ทรรศนะเรื่องความสุขจึงออกมาใน  
ลักษณะของสุขนิยม คือให้หาความสุขไปวันหนึ่ง ๆ นอกจากนั้นยังปฏิเสธเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมดัง  
ทรรศนะของอชิตะ เกสกัมพล ที่ปรากฏในสามัญผลสูตรว่า " ... ทานไม่มีผล การบูชา ไม่มีผล  
การเข่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดา  
ไม่มี ..."<sup>๑</sup>

ทรรศนะดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับทรรศนะของพุทธปรัชญา เพราะพุทธปรัชญายอมรับว่าสิ่ง  
เหล่านี้มีและจัดเป็นสัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ ดังปรากฏในพระสูตรว่า

สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะจัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ขันธเป็นไฉน คือความเห็นที่ว่า  
ทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ทำความดีและชั่วมีผล มีวิบาก  
โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤดีชอบ  
ปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้ และปรโลกให้แจ่มแจ้ง เพราะรู้อย่างตัวตนเองมีอยู่...

ดังนั้นการที่อชิตะ เกสกัมพล ปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ จึงจัดเป็นมิจฉาทิฐิ

ทรรศนะของปุณณะกัสสปะ และมกขลิโคศล จัดอยู่ในพวกอเหตุกะ คือไม่เชื่อเรื่อง  
เหตุปัจจัย ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามการบังคาลของโชคชะตา จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า  
ชะตานิยม หรือลัทธิโชคชะตา (Fatalism) ทรรศนะดังกล่าว ขัดแย้งกับทรรศนะของ

<sup>๑</sup> สุต. ที. ส. ๔/๔๕/๖๐.

<sup>๒</sup> สุต. ม. อ. ๑๔/๒๕๘/๑๕๙.

พุทธปรัชญา เพราะพุทธปรัชญาถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นและเป็นไปอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย มิใช่เพราะโชคชะตาบันดาลให้เป็นไป พระพุทธเจ้าทรงดำเนิรว่าการเชื่อลัทธิโชคชะตา ทำให้อำนาจความพยายามของบุคคลในการฝึกฝนปฏิบัติศีลธรรมอ่อนกำลังลง ถ้ามวลมนุษย์ต้องตกเป็นเหยื่อของโชคชะตาแล้วไซ้ ก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนแต่อย่างใด การเชื่อในลัทธิโชคชะตาจะทำให้หมดความเพียร และหมดความกระตือรือร้นในการละชั่วมาประพฤตินั้น ขณะที่ลัทธิโชคชะตาปฏิเสธเรื่องความเพียรว่า " ... ไม่มีการกระทำของบุรุษ ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ... " <sup>๑</sup> พุทธปรัชญาได้เน้นความสำคัญของความเพียรดังนี้

... เธอทั้งหลายพึงศึกษาตั้งนี้ว่า - เราจักตั้งความเพียรอันไม่ถอยหลัง ถึงจะเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดไปก็ตามที ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงลุล่วงได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว ที่จะหยุดยั้งความเพียรเสีย เป็นอันไม่มี ...

เกี่ยวกับทรรศนะ เรื่องความสุขนั้น พุทธปรัชญามีทรรศนะว่า มนุษย์สามารถเข้าถึงความสุขสูงสุดที่เรียกว่า นิพพานได้เมื่ออาศัยความเพียร และปฏิบัติตามปฏิบัติอย่างถูกต้อง แต่สำหรับลัทธิโชคชะตา ความสุขเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับโชคชะตาจึงเป็นสิ่งที่ไม่ต้องแสวงหา ชีวิตอยู่อย่างใดก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีการพัฒนาหรือยกระดับให้สูงขึ้น ไม่มีการก้าวไปข้างหน้าและมองไม่เห็นทางก้าวหน้าใด ๆ ทรรศนะดังกล่าวจึงขัดแย้งกับทรรศนะของพุทธปรัชญา

ส่วนทรรศนะของ ปกุธะ กัจจายนะ เมื่อเทียบกับพุทธปรัชญา จะเห็นความแตกต่างคือ ปกุธะเชื่อว่า สภาวะทั้ง ๗ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ และชิวะ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงนิรันดร ความสุข จึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้วอย่างตายตัว เช่นเดียวกับความทุกข์ จึงไม่มีการทำให้เกิดขึ้นหรือกำจัดให้หมดไปได้ ดังนั้นจึงไม่มีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความสุขที่เรียกว่าโมกษะ ส่วนพุทธปรัชญา ถือว่าความสุขมีระดับต่าง ๆ กัน ระดับสูงสุดเรียกว่า นิพพาน บุคคลที่ประกอบ

<sup>๑</sup> สุต. ที. ส. ๔/๔๔/๖๐

<sup>๒</sup> สุต. อัง. ทุก. ๒๐/๒๕๑/๔๔.

ด้วยความเพียรและดำเนินตามปฏิบัติอย่างถูกต้องจะสามารถเข้าถึงความสุขได้ ทัศนคติของ ปกุธะ จึงต่างจากทัศนคติของพุทธปรัชญาด้วยประการฉะนี้

สำหรับสฤชัยนั้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าทัศนคติของเขามีลักษณะเป็นวิมตินิยม เพราะไม่ยืนยันทัศนคติใดทัศนคติหนึ่งให้แน่นอนตายตัวลงไป การที่เขาไม่แน่ใจนี้เป็นเพราะเขา อาจไม่รู้จริง หรือไม่ก็ถูกบรรยากาศการถกเถียงปรัชญาทำให้ไขว้เขว ซึ่งถ้าเป็นดังนี้ทัศนคติ เรื่องความสุขของเขาน่าจะออกมาในลักษณะของสุขนิยม คือยึดความสุขเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวัน เป็นหลัก ทัศนคติดังกล่าว จึงขัดแย้งกับทัศนคติของพุทธปรัชญาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

เมธีคนสุดท้ายที่จะกล่าวถึงคือ นิครนถ์ นาฏบุตร ผู้เป็นศาสดาแห่งศาสนาเซน ทัศนคติ ของนิครนถ์มีหลายแง่ที่คล้ายคลึงกับทัศนคติของพุทธปรัชญา เช่น ทัศนคติ เรื่องกรรมและความ หลุดพ้น เป็นต้น นิครนถ์ถือว่า ความสุขที่แท้จริงคือการบรรลุโงกชะ เหมือนกับที่พุทธปรัชญาถือว่า ความสุขที่แท้จริงคือการเข้าถึงนิพพาน แต่การปฏิบัติเพื่อบรรลุโงกชะของนิครนถ์ออกมาใน ลักษณะสุดโต่ง ที่เรียกว่า ชัตตกิลมถานุโยค ได้แก่ การทรมานตนให้ลำบากด้วยวิธีต่าง ๆ ส่วน พุทธปรัชญาถือการดำเนินสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลัก

ลักษณะที่แตกต่างอีกประการหนึ่งในเรื่องโงกชะของนิครนถ์กับนิพพานของพุทธปรัชญา คือ ตามทัศนคติของนิครนถ์โงกชะมีที่ตั้งคือตั้งอยู่ยอดสุดของจักรวาล ส่วนนิพพานไม่มีที่ตั้ง ไม่ สามารถบอกได้ว่าอยู่ ณ ที่ใด เพราะเป็นสภาวะที่พ้นจากสถานที่และเวลา (space and time) จึงหาที่ตั้งไม่ได้.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย